

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

Jo'rayev Z.M.

**ZAMONAVIY DAVLAT ISH YURITISH NAZARIYASI,
AMALIYOTI VA BOSHQARUVNI ME'YORIY
HUJJATLAR BILAN TA'MINLASH**

*O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi
tomonidan 5320300 – «Arxiushunoslik» bakalavriat ta'lim yo'nalishi
talabalari uchun o'quv qo'llanma sifatida tavsiya etilgan*

**«TAFAKKUR-BO'STONI»
TOSHKENT – 2011**

UDK: 351(575.1)(075

J96

Zamonaviy davlat ish yuritish nazariyasi, amaliyoti va boshqaruvini me'yoriy hujjatlar bilan ta'minlash:
Arxivshunoslik bakalavriat ta'lim yo'nalishi uchun o'quv qo'llanma / Jo'rayev Z.M. – Toshkent, «Tafakkur-bo'stoni». 2011. 256 b.

Mas'ul muharrirlar:

T.f.d. akademik A.R. Muhammadjonov – Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti tarix fakulteti «O'zbekiston tarixi» kafedrası professori;

T.f.n. M. Haydarov – Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti tarix fakulteti dekani

Taqrizchilar:

T.f.n. O.M.Masaliyeva – Abdulla Qodiriy nomidagi Toshkent davlat madaniyat instituti «Ijtimoiy-madaniy faoliyat va sotsiologiya» kafedrası mudiri;

T.f.n. M. Isakova – «O'zarxiv» agentligi katta ilmiy xodimi

«Zamonaviy davlat ish yuritish nazariyasi, amaliyoti va boshqaruvini me'yoriy hujjatlar bilan ta'minlash» faniga bag'ishlab tuzilgan ushbu o'quv qo'llanma «Arxivshunoslik» yo'nalishi bakalavr bosqichi talabalari uchun mo'ljallangan. Qo'llanmada fanning predmeti, maqsad va vazifalari, tariximizning turli davr va turli yozuvlarida bitilgan hujjatchilik, ish yuritishga doir tarixiy va zamonaviy ma'lumotlar, ish yuritish haqidagi dastlabki tushunchalar, ma'lumot tusidagi axborot hujjatlari kabi xususiyatlar qayd etilgan.

ISBN - 978-9943-362-39-0

N 1556-6356

K I R I S H

«Zamonaviy davlat ish yuritish nazariyasi va amaliyoti, boshqaruvni me'yoriy hujjatlar bilan ta'minlash» fanining maqsad va vazifalari.

Fanning predmeti va obyekti. Ish yuritishning fan sifatida shakllanishi. Fanning boshqa fanlar bilan bog'liqligi. Tashkilotlardagi ish yuritish bo'limlari faoliyati.

Hujjatlar turlicha bo'lib, har birining ijtimoiy hayotda o'z o'rnini va ahamiyati bor. Hozirgi rivojlangan jamiyatda biron bir muassasa yoki xo'jalikning faoliyatini hujjatlarsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Chunki ular har qanday muassasa yoki xo'jalik faoliyatini tartibga solib turuvchi asosiy omildir.

O'zbek hujjatchiligining tarixi uzoq davrlarni o'z ichiga oladi. Lekin mustabid tuzum siyosatining ta'siri ostida 30-yillardan keyin hujjatlarning asosiy qismi rus tiliga ko'chdi. O'zbek tilida esa barmoq bilan sanarli hujjatlar yuritilgan bo'lib, ularning ham ko'pchiligi rus tilidan aynan andoza qilib olingandi. Ayrimlarining esa normalari rus tilida qanday bo'lsa, o'zbek tilining xususiyatlari hisobga olinmay, xuddi shunday qo'llanilgan edi (masalan, spravka, akt, raport, xarakteristika va boshqalar).

1989-yil 21-oktabrda O'zbekistonda o'zbek tiliga Davlat tili maqomi berilgach, hujjatlarning barchasi o'zbek tilida yuritilmoqda. Unga asosan, O'zbekistonda yashovchi va faoliyat ko'rsatuvchi fuqarolar, qanday kasb egasi bo'lishlaridan qat'i nazar ishlab chiqarishning barcha sohalarida ish yuritish o'zbek tilida olib borilishi shart deb belgilandi. «Davlat tili haqida»gi O'zbekiston Respublikasi Qonunining 19-moddasida: «Muassasalar, tashkilotlar va jamoat birlashmalari muhrlari, tamg'alari, ish qog'ozlarining matnlari davlat tilida bo'ladi», deb belgilab qo'yilganligini inobatga olsak, bu borada ko'pgina amaliy ishlarni bajarishga to'g'ri kelishini tasavvur qilish mumkin.

Fan masalalarining dolzarbligi. O'zbek xalqi va uning davlatchiligi tarixini xolisona o'rganishning ilmiy asoslarini shakllantirish, tadqiqotlarni zamonaviy talablar darajasiga ko'tarish, o'zbek davlatchiligining haqqoniy tarixini tarixiy manbalar asosida

o'rganish, ish yuritish va arxiv ishi sohasida yagona davlat siyosatini olib borish vazifalari belgilangan. «Zamonaviy davlat ish yuritish nazariyasi va amaliyoti, boshqaruvni me'yoriy hujjatlar bilan ta'minlash» fanini o'qitish malakaliy kadrlar tayyorlashga yordam beradi.

Fanning ahamiyati. Mustaqillik yillarida arxivshunos, ish yurituvchi mutaxassislarni tayyorlashda bir qator amaliy ishlar amalga oshirilmogda. O'zbekiston Respublikasi Milliy arxiv fondi hujjatlarini saqlash va ulardan ilmiy-amaliy maqsadlarda foydalanish sifatini oshirishda arxivshunos, ish yurituvchi kadrlarni tayyorlash muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, tashkilot, korxon va muassasalarda ish yuritishni tashkil etish, hujjatlarni to'g'ri rasmiylashtirish va tartibga solishni o'rgatish jamiyatdagi ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy muammaolarni tartibga solishni ta'minlaydi.

Davlatning ta'rifi. Yetarli huquqiy va siyosiy ilmlar sohibi bo'lmagan kimsalar, davlat deganda, zehnlari shunday tushunchani juda keng va yuzaki bir shaklda jonlantirganlar.

Xolbuki davlatning sonsiz ta'rifi bordir. Bu turli tumanlilik, har bir faylasufning (oqil), har bir nazariyotchi va mutafakkirning davlat tushunchasi va asoslarini o'z shaxsiyati jihatidan izohlashi sababidandir.

Masalan, geograf davlatni bir o'lka bilan taqqoslasa, sotsiolog uni boshqaruvchi va boshqariluvchilar jihatidan ta'riflaydi. Tarixchi unga bir millatni oyoqqa turg'izuvchi muassasa sifatida qaraydi. Huquqshunos esa, huquqiy me'yorlar tizimi shaklida mushohada etadi (H. Kelsen). Faylasuf davlatni «o'z bilimi doirasida bo'lgan etnik substansiya» tarzida tasavvur qiladi (Gegel). Iqtisodchi uni eng yuksak reja asosida otorita (amr etish, itoat ettirish haqqi va iqtidori, vakolati, siyosiy va idoriy kuch-qudrat) ettiruvchi sifatida tavsiflaydi.

F. Bastiat: «Davlat shunday bin funkciondirki, har kimsa uning sababidan boshqalar ustidan hukmronlik qilishga harakat qiladi», – deb e'tirof etadi.

Shoirlar esa davlatni o'z ilhomlariga va ishonchlariga ko'ra ming turli ta'riflashadi. Bir kishi «Turqi sovuq jonivorlarning eng sovug'i» deb tavsiflasa, boshqa birov «Qalbida insonparvarlikning

chechak va mevalarini yetishtiruvchi bog'chani o'rab olgan devordir» deb ta'riflaydi (Holderlin).

Bunday tor doiradagi boshlang'ich va fantastik ta'riflar insonni bir hazm qilish sistemasidan yoxud skeletdan iborat degan tushuncha kabidir. Bundan tashqari yanada aniq yozuvchi va kuchli ta'rif beruvchilar ham mavjuddir.

Davlatni ta'rif etishda uchragan ziddiyatlarning eng asosiy sababi, uning somut fenomenlar (borliqni his tuyg'ular bilan tushuniladigan, ko'z bilan ko'riladigan, qo'llar bilan tutiladigan, mushaxxas-aniiq-real) olamiga oid bir termin emasligidir.

Hozirga qadar bosh ko'z bilan bir davlatni ko'rgan emas. Ammo, shunga qaramay, kishi uning mavjudligidan shubha qilmaydi va inkor etmaydi. U mutloq bir «ideya» – g'oyadir, talaqqiylar (mavjudlik, birikish, anglash orqali ko'rish, olish, qabul qilish) dunyosiga oid va mansubdir.

Davlatni faqatgina inson tushunadi. Sababi inson insonga qul bo'lishni istamaganligidir.

G'arb madaniyatining o'smirlari, madaniyat deganda faqatgina o'z madaniyatlarini tushunadilar. Davlat bilan bog'liq teoriya (nazariya) va doktrinalarni (ta'limot) taqqoslashar ekanlar G'arbdagi ta'limotlarni afzal deb hisoblashadilar, boshqa madaniyat va ma'rifatlarni tan olishmaganlikdan va bilmasdan kelishurlar.

Holbuki, Sharq madaniyatining ham o'ziga xos davlat tushunchasi yoxud ta'limotlari mavjuddir. Bularni tadqiq etish dolzarb muammodir. Sharq madaniyatining eng asosiy tavsifi shuki, unda jismoniy va ruhoni, din bilan dunyo, kalisa va davlatni farqlamasligidir.

Fanning maqsad va vazifasi. Zamonaviy davlat ish yuritish nazariyasi va amaliyoti asoslari, boshqaruv tizimini me'yoriy hujjatlar bilan ta'minlashni o'rgatish orqali zamonaviy talablarga javob beruvchi malakali arxivshunos va ish yurituvchi mutaxassislarni tayyorlashga hissa qo'shishdan iborat. Hujjatlar u yoki bu hodisani tasdiqlash, qayd qilish, ro'yxatdan o'tkazish maqsadida tuziladi. Shuningdek, hujjat korxonasi, tashkilot va ayrim shaxslarning huquqini qayd qiladi. Hujjatlarning nazariy va amaliy jixatlari bilan tanishtirish, ish qog'ozlarining asosini o'rgatish hujjatchilik fanining zimmasida.